

I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3+339.5

DOI: <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2025.92-93.1>

Анатолій ДАНИЛЕВСЬКИЙ, асп.

ORCID ID: 0009-0007-2931-0773

e-mail: anatolii.danyilevskiy@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Сергій УЛІГАНЕЦЬ, канд. геогр. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-9960-6752

e-mail: uliganez@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТЕРМІНОЛОГІЧНА БАЗА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вступ. Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) відіграє важливу роль у підтримці та розвитку української економіки, що є особливо значущим в умовах повномасштабної російсько-української війни. Робота над фундаментальними аспектами досліджень зовнішньої торгівлі і ЗЕД загалом є внеском українських науковців у розширення загального теоретичного базису та надання можливостей до його прикладного застосування.

Методи. Робота над статтею потребувала застосування методу вивчення фахової літератури для ознайомлення з наявними теоретичними концепціями та подальшим їх дослідженням методами аналізу, порівняння та синтезу.

Результати. Здійснено огляд наукових напрацювань із зовнішньоекономічної діяльності та проведено дослідження її термінологічної бази. Представлено ключові поняття та показники, що використовуються для характеристики ЗЕД. Проаналізовано основні теоретичні підходи до визначення зовнішньоекономічної діяльності як виду економічної (господарської) діяльності, сукупності здійснюваних операцій та виконуваних функцій, системи взаємодії суб'єктів на міжнародному рівні, а також як механізму інтеграції національної економіки у світове господарство. Особливу увагу приділено міждисциплінарному підходу, згідно з яким було опрацьовано наукові роботи не лише вчених-економістів, а й науковців у сфері географії, що дає змогу досліджувати ЗЕД у ширшому контексті глобалізаційних процесів та просторових взаємозв'язків. Вивчаються основні підходи до оцінки зовнішньоекономічної діяльності через систему показників, що дозволяють аналізувати стан зовнішньоекономічного комплексу країни, зокрема такі дані, які розкривають інформацію про обсяги торгівлі, структуру (товарно-послугову, географічну), рівень залученості у процеси глобальної торгівлі тощо.

Висновки. Відзначено відсутність єдиного підходу до визначення термінів, пов'язаних із ЗЕД, що зумовлює необхідність їхнього системного аналізу та уточнення. Представлена робота дає комплексне уявлення про засоби оцінки ЗЕД, що може бути корисним для подальших наукових досліджень і мати практичне застосування.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, зовнішня торгівля, термінологічна база, поняття та показники, географічні аспекти досліджень.

Вступ

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є важливою складовою для держав з ринковою економікою. Вона дає змогу знаходити підприємствам нові ринки збуту, сприяючи їх зростанню, а разом із ними також зростає національна економіка. Користь від залученості у процеси міжнародної торгівлі для держав та їх суб'єктів господарювання на цьому не закінчується. Зокрема, із зовнішньою торгівлею, з'являється можливість більш ефективно використовувати наявні ресурси, залучати інвестиції, розширювати та поширювати співпрацю із закордонними партнерами з економічної на інші сфери діяльності тощо.

Досягнення максимального потенціалу розвитку, ефективна участь та управління процесами цього виду економічної діяльності потребують, зокрема, теоретичного фундаменту у формі наукових досліджень. У рамках цього важливою є спільність термінологічної бази, що складається з понять та показників, що характеризують ЗЕД та якою оперують науковці в процесі своєї наукової діяльності. Отже актуальним є проведення дослідження, що дозволить зібрати цю термінологічну базу й окреслити підходи до трактування її складових елементів.

Висвітлення підходів до визначення терміна "зовнішньоекономічна діяльність", зокрема, представлено у дослідженні (Гордополов, 2016), в якому здійснено огляд

економічних теорій, пов'язаних зі становленням сфери ЗЕД, і зроблено добірку дефініцій даного поняття від різних науковців. Дослідивши їх, учений-економіст робить висновок про проблемність та навіть відсутність понятійно-категоріального апарату цього виду діяльності, що зокрема випливає із суперечностей до розуміння ЗЕД у нормативно-правових актах.

Багатоаспектність терміна "зовнішньоекономічна діяльність" та відсутність його уніфікації проявляється під час розгляду науковцями найбільш поширених підходів до трактування цього поняття у вступних частинах їхніх досліджень, як от у роботі (Прокопишин, Трушкіна, & Сербіна, 2022).

Еволюцію в наукових поглядах на розуміння терміна "зовнішньоекономічна діяльність підприємства" вивчали А. Ю. Погребняк та Т. Ю. Хоменко, систематизувавши підходи до його визначення та встановивши переваги і недоліки. Відповідно до зібраних характеристик вони означили основні види та форми реалізації ЗЕД, а також запропонували власне розуміння сутності цього терміна як сукупності різного роду функцій підприємства, що відповідають зовнішньоекономічним зв'язкам держави та пов'язані з його виходом на міжнародний ринок і участю в зовнішньоекономічних операціях, які є узгодженими з виробничим процесом та цілями розвитку цього підприємства (Погребняк, & Хоменко, 2016).

Розгляд підходів до визначення терміна "зовнішньоекономічна діяльність" проводила Ю. Д. Вітко, застосувавши метод морфологічного аналізу, що дало змогу встановити ключові характеристики та ознаки ЗЕД. Надано уточнене визначення поняття як специфічного виду господарської діяльності, що стосується функціонування та взаємодії суб'єктів на міжнародному рівні (Вітко, 2016, 2017). Науковиця також розглянула наукові підходи до визначення поняття "ЗЕД" через різні аспекти: систему, економічне явище, процес, складову народногосподарського комплексу, міжнародну торговельно-економічну діяльність, сукупність операцій і функцій тощо. Декомпозиція терміна дала змогу вченій визначити елементи змісту наявних визначень, їхні переваги, недоліки та доцільність використання окремих ознак.

У дослідженні (Заяківська, 2020) надано характеристику наукових підходів до визначення терміна "ЗЕД" та здійснено поділ на види, форми і типи зовнішньоекономічної діяльності за виведеними класифікаційними ознаками.

Значна кількість наявних досліджень сутності поняття зовнішньоекономічної діяльності представлена вченими-економістами. Оскільки ЗЕД – багатоаспектне поняття, доказом чого є суперечності з підходами до його визначення, важливим стає опрацювання термінологічної бази з наукових досліджень не лише представників економічної наукової сфери, а й учених-географів.

Об'єктом цього дослідження виступають наукові роботи у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а предметом – термінологічна база ЗЕД.

Мета – дослідити та упорядкувати термінологічну базу, якою оперують вітчизняні науковці під час досліджень зовнішньоекономічної діяльності.

Так, серед завдань цієї наукової роботи виділяємо: огляд літератури за темою дослідження; визначення основних понять та зіставлення підходів до їх розуміння; представлення ключових показників, що використовуються для характеристики та досліджень ЗЕД.

Методи

Проведення дослідження вимагало застосування методу вивчення фахової літератури, що дало змогу ознайомитися з наявними теоретичними концепціями. Методом аналізу наукових статей, монографій, дисертацій, нормативних документів та інших джерел встановлено основні підходи до визначення ключових термінів та показників, тенденцій розвитку досліджень та їх результатів. Використання порівняння як наукового методу було необхідним для виявлення подібних і відмінних рис між різними підходами та концепціями. Зіставлення окреслило закономірності у формулюванні термінів та основні критерії оцінювання. Методом синтезу узагальнено отримані результати, поєднавши окремі дослідницькі підходи в цілісну картину знань та сформувавши термінологічну базу, на якій можуть ґрунтуватись подальші наукові дослідження зовнішньоекономічної діяльності.

Результати

Дослідженню зовнішньоекономічної діяльності України присвячені численні наукові публікації, передусім учених-економістів, які послуговуються значною кількістю термінів. Втім, навіть власне "зовнішньоекономічна діяльність" (ЗЕД) як поняття не має єдиного підходу до свого визначення.

Розглянемо як трактується цей термін у законодавстві. Так, Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" (1991) визначає її як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, а також діяльність державних замовників з оборонного замовлення у випадках, визначених законами

України, що побудована на взаємовідносинах між ними, має місце як на території України, так і за її межами.

Можемо стверджувати, що представлене визначення охоплює широке коло можливих варіантів підприємницької діяльності, які мають місце у партнерській взаємодії вітчизняних та зарубіжних компаній або будь-яких інших суб'єктів господарювання.

Черговим прикладом відсутності єдності у визначенні даного поняття є те, що Господарський кодекс України (2003) надає ще одне трактування зовнішньоекономічної діяльності, під якою розуміється така господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном [...], та/або робочою силою.

Власне, витоки терміна "ЗЕД" походять до економічної реформи 1987 р., наприкінці існування СРСР, яка передбачала зменшення монополії держави у здійсненні економічних операцій та надавала можливості безпосередньо підприємствам вести цю діяльність, у тому числі на зовнішніх ринках (Шкурупій та ін., 2012).

О. В. Шкурупій зі співавторами твердять про формування двох основних понять на основі господарських підходів до ведення зовнішньоекономічної діяльності – власне "ЗЕД" та "ЗЕЗ" (зовнішньоекономічні зв'язки).

Сутність ЗЕД вони виявляють у тому, що вона є способом включення окремих країн (у тому числі й України) до загальносвітової системи господарства, дозволяючи таким чином доєднатись до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації.

Під зовнішньоекономічними зв'язками ці науковці розуміють сукупність засобів, форм і методів зовнішньоекономічних відносин між країнами. Під призмою категорії економіки вони розглядають ЗЕЗ як систему економічних взаємовідносин, що виникає як наслідок руху різноманітних ресурсів між державами світу та їх окремими суб'єктами господарювання.

Розміщення та рух цих ресурсів у просторі стає полем досліджень для науковців у сфері географії.

Окрім визначення ЗЕЗ, у праці представлених науковців надається класифікація цих зв'язків за видами та формами. Зокрема пропонується їх поділ на види за напрямом товарного потоку та за структурною ознакою (рис. 1). Серед форм ЗЕЗ насамперед виділяються власне торгівля, а також бартер, туризм, лізинг, консалтинг, інжиніринг, франчайзинг, обмін інформацією тощо.

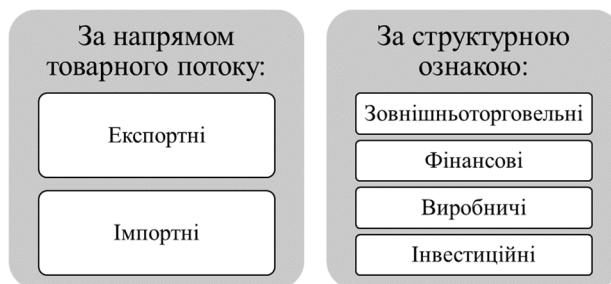

Рис. 1. Види зовнішньоекономічних зв'язків (укладено авторами за (Шкурупій та ін., 2012))

Вчені-географи Н. В. Гусева, Г. О. Кулешова та Л. В. Ключко у посібнику по ЗЕЗ України, подібно до згаданих вище науковців-економістів, трактують зовнішньоекономічні зв'язки як взаємообмін різними ресурсами з іншими країнами світу. Однак вони також розширюють значення цього терміна, додаючи у його зміст: взаємодію політичних інституцій для результативного вирішення

світових викликів; розвиток культурних, освітніх й інших суспільних та особистих зв'язків; різні формати економічної та науково-технічної співпраці тощо (Гусева, Кулешова, & Ключко, 2016).

В кінцевому підсумку автори узагальнюють розуміння зовнішньоекономічних зв'язків як комплексної системи різноформатної міжнародної взаємодії держав та їх суб'єктів у всіх сферах економіки.

Співвідносячи поняття зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків, вищезазначені автори доходять висновку, що ЗЕЗ включають в себе сукупність видів ЗЕД певної держави та її суб'єктів господарської діяльності у всіх сферах економіки. Відмінною ознакою зовнішньоекономічної діяльності називається саме переміщення через кордони держав товарів, послуг та інших ресурсів. До відмінностей у співвідношенні ЗЕЗ та ЗЕД згаданими науковцями-географами належить те, що ЗЕЗ реалізуються на макроекономічному (міждержавному) рівні, в той час як ЗЕД здійснюється переважно на мікрорівні (рівні окремих суб'єктів господарювання – компаній, підприємств, об'єднань, організацій тощо).

Запропоновані О. В. Шкурупій та її колегами-економістами види ЗЕЗ (рис. 1) науковці-географи Н. В. Гусева, Г. О. Кулешова та Л. В. Ключко доповнюють

і розширюють за додатковими ознаками (функціональною; часовою; територіальною; організаційною; рівнем розвитку країн; методом реалізації; структурою зв'язків та ін.). ЗЕЗ розглядаються не лише з погляду історичної та економічної категорій, а й суспільно-географічної. Зовнішньоекономічні зв'язки за суспільно-географічним підходом можна розглядати як всебічний просторовий аналіз розгалуженої та всеосяжної системи потоків товарів, фінансових ресурсів та міжнародних послуг. Ці потоки формуються з масштабних обмінних операцій між країнами та окремими регіонами світу, відображаючи процеси їхньої спеціалізації у виробництві та постачанні продукції. Географічне дослідження ЗЕЗ, на думку зазначених авторів, дасть змогу в найбільш повному обсязі розкрити особливості глобалізації економіки світу.

О. В. Шкурупій із співавторами виділяють поняття зовнішньоекономічного комплексу, під яким розуміють сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, організацій і підприємств, що виробляють продукцію на експорт або використовують імпортовані товари і послуги, а також реалізують інші форми та види зовнішньоекономічної діяльності.

За дослідженням (Прокопишин, Трушкіна, & Сербіна, 2022) вчені-економісти та фахівці-практики трактують ЗЕД у різних аспектах, частину з яких представлено на рис. 2.

Рис. 2. Окремі підходи науковців до трактування ЗЕД (укладено авторами за (Прокопишин, Трушкіна, & Сербіна, 2022))

Окрім відсутності єдності у визначенні окремих термінів, як от власне "ЗЕД", однією з ознак, що характерна для досліджень зовнішньоекономічної діяльності та яка частково впливає із суперечностей у підходах до трактувань, є наявність понять, які розуміються різними авторами наукових праць у синонімічному значенні або це можна припустити виходячи з того, як вони їх визначають.

Так, П. Б. Юр'єва (2019) розуміє зовнішню торгівлю як складну соціально-економічну систему, що існує на основі поєднання зовнішньоторговельних зв'язків та зовнішньоторговельного комплексу. Науковиця визначає зовнішньоторговельні зв'язки як поєднання напрямів, форм, методів і засобів міжнародного співробітництва, які реалізуються міжнародними акторами залежно від їх спеціалізації. Відмінною особливістю таких зв'язків є забезпечення міждержавного переміщення товарів, робіт, а також послуг.

Можемо стверджувати про певну синонімічність термінів "зовнішньоекономічні" та "зовнішньоторговельні" зв'язки. Оскільки подібно до "міждержавного переміщення", що фігурує у підході П. Б. Юр'євої, який представлений у попередньому абзаці, О. В. Шкурупій та ін. у своєму визначенні ЗЕЗ серед іншого також оперують такою характеристикою, як "рух ресурсів між державами".

Зовнішньоторговельний комплекс П. Б. Юр'єва характеризує як поєднання різного роду сфер економічної діяльності та суб'єктів господарювання, які спеціалізовані на виготовленні продукції для експорту або використовують імпортовані товари у своїй діяльності. До нього вчена також відносить органи державної влади, відповідальні за координацію та регулювання зовнішньої торгівлі, громадські організації, що сприяють її розвитку, а також форми й методи, якими здійснюється регулювання зовнішньо-

торговельних зв'язків. Таке його визначення також є близьким до розуміння терміна "зовнішньоекономічний комплекс" за О. В. Шкурupій та ін.

П. Б. Юр'єва у своїй роботі зауважує на тому, що серед досліджень зовнішньої торгівлі українськими науковцями цей термін розглядається ними як одна із форм міжнародної торгівлі або як один із складників зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до цього для аналітичних досліджень використовуються системи показників міжнародної торгівлі та/або ЗЕД.

Якщо говорити про співвідношення понять "міжнародна" та "зовнішня" торгівля, то запропоновано визначення ЗЕД як системи соціально-економічних відносин, що виникають під час обміну різними видами ресурсів між країнами та їх суб'єктами господарювання та які відбуваються за межами однієї держави, перебуваючи під регулюванням на різних рівнях – державному та наддержавному (Юр'єва, & Микитенко, 2022).

Зовнішньоекономічна діяльність, на думку П. Б. Юр'євої та Т. В. Микитенко, складається із взаємопов'язаних елементів, які мають зовнішні зв'язки та різної інтенсивності взаємодії, перебуваючи у русі та постійно змінюючись. Зазначені автори зауважують, що в структурі зовнішньоекономічної діяльності зазвичай виокремлюють дві основні підсистеми: зовнішньоторговельну та міжнародну виробничо-інвестиційну діяльність (рис. 3). Так, зовнішня торгівля, за їхнім визначенням, є одним із базових елементів ЗЕД в Україні.

Рис. 3. Підсистеми ЗЕД
(укладено авторами за (Юр'єва, & Микитенко, 2022))

Подібним чином учені-географи Н. В. Гусева, Г. О. Кулешова та Л. В. Ключко говорять про зовнішню торгівлю як головний вид зовнішньоекономічних зв'язків.

У праці з міжнародних економічних відносин (Голіков, Довгаль та ін., 2014) також вказується на основні відмінності понять міжнародної та зовнішньої торгівлі. Так, на думку вчених, міжнародна торгівля є системою глобальних товарно-грошових відносин, що охоплює зовнішню торгівлю всіх країн світу. Зовнішня торгівля, своєю чергою, передбачає торговельні операції між окремими країнами.

Зазначається про близькість за змістом цих термінів, адже вони пов'язані з актом купівлі-продажу, валютними платежами та міжнародними економічними відносинами. Однак зовнішня та міжнародна торгівля співвідносяться як національне та інтернаціональне відповідно. Зовнішня торгівля підлягає національному державному регулюванню та впливає на торговельний баланс країни. Натомість міжнародна торгівля є специфічною сферою, що об'єднує зовнішньоторговельні сектори національних економік, пов'язана зі світовими ринками та регулюється міжнародними економічними інститутами.

За визначенням А. П. Голікова та співавторів, зовнішня торгівля являє собою обмін товарами та послугами між національними суб'єктами господарювання, що мають відповідне державне оформлення. Ця торгівля включає імпорт (ввезення) та експорт (вивезення) товарів.

М. Ю. Пиліута поглиблює та розширює попереднє визначення, оскільки воно не характеризує торгівлю з іншими країнами повною мірою. Науковиця запропонувала розуміти зовнішню торгівлю як систему економічних відносин між державами, що передбачає ввезення та вивезення товарів і послуг на митну територію країни або з неї, за винятком тих, що не враховуються у статистиці зовнішньої торгівлі (Пиліута, 2021).

Зовнішньоторговельна діяльність нашої держави є уособленням заходів з проведення операцій у сфері торгівлі товарами і послугами, які ґрунтуються на партнерських відносинах між резидентами та нерезидентами країни, що є учасниками обміну (П'янова, & Ралко, 2016).

У дослідженні (Трофимчук, 2017) зовнішньоторговельне співробітництво названо однією з ключових форм зовнішньоекономічної діяльності, що охоплює експорт та імпорт товарів і послуг. На її думку, в історичному та географічному аспектах зовнішньоторговельні відносини в сучасному глобалізованому світі досягли значного рівня уніфікації, що зумовлено використанням визначених методів забезпечення, регулювання та координації товарного обміну.

Зовнішньоекономічна діяльність оцінюється низкою різноманітних показників, що дають змогу проаналізувати стан зовнішньоекономічного комплексу країни та оцінити рівень її зовнішньоекономічних зв'язків.

Вчений-географ А. П. Голіков зі співавторами виводять три ключові показники, що характеризують міжнародну та зовнішню торгівлю: товарообіг (поєднання експорту та імпорту), товарна структура та географічна структура.

Слід зазначити, що поняття товарної структури зовнішньоекономічної діяльності варто розширити до "товарно-послугової структури", оскільки надання послуг стало важливою частиною міжнародної та, відповідно, зовнішньої торгівлі.

Розвиток міжнародної торгівлі описується за допомогою сукупності показників, що поділяються на сім груп (Голіков, Довгаль та ін., 2014). Частина із цих показників застосовна лише для характеристики міжнародної торгівлі, а іншу частину можна також застосовувати при дослідженні зовнішньої торгівлі (обсяги імпорту та експорту, товарної та регіональної структур).

Першою групою показників, що виокремлюють вищезазначені автори, є обсягові або абсолютні індикатори, серед переліку яких виділяються: експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт, зовнішньоторговельний обіг, генеральна торгівля, спеціальна торгівля та фізичний обсяг торгівлі. Обсяги імпорту та експорту автори називають основними показниками, оскільки за ними відбувається розрахунок решти значень та індексів.

Друга група – результуючих показників (сальдо торговельного балансу, індекс концентрації експорту, коефіцієнт імпоротної залежності країни та інші), що відображають стан зовнішньої торгівлі з погляду рівня збалансованості експорту та імпорту, а також ефективності та позиції країни у світовій торгівлі.

Третя – група структурних показників, які відображають експортні та імпорتنі товарні (товарно-послугові) потоки з урахуванням таких аспектів, як товарна (послугова) структура та регіональна (географічна) спрямованість.

Четверта – група показників інтенсивності. Для оцінки інтенсивності зовнішньої торгівлі країни використовують такі два види показників: обсяг зовнішньої торгівлі (або окремо експорту чи імпорту) в розрахунку на душу населення та співвідношення експорту (імпорту або зовнішньоторговельного обігу) до ВВП країни.

П'ята – група показників ефективності зовнішньої торгівлі. Економічна ефективність визначається шляхом порівняння отриманого економічного ефекту з витратами ресурсів, необхідними для його досягнення.

Шоста – група показників динаміки розвитку, в якій застосовують вже перелічені або інші доступні показники, що вивчають за встановлений відрізок часу (зростання або падіння, темпи приросту).

Сьома – група показників зіставлення, в якій зіставляють будь-які доступні значення аналогічних показників зовнішньої торгівлі обраних країн світу або регіону тощо.

Вже згадувані науковці у сфері географії – Н. В. Гусева, Г. О. Кулешова та Л. В. Ключко – виділяють абсолютні та відносні показники розвитку ЗЕД. Абсолютні показники здебільшого виражаються у грошовому еквіваленті, проте за потреби можуть використовуватися й натуральні одиниці виміру. Відносні показники зазвичай є похідними величинами та подаються у вигляді коефіцієнтів, часток, відсотків або інших безрозмірних значень. Окрім цього, науковці також проводять поділ на чотири групи показників, вже знайомі нам із попередньої класифікації: обсягу зовнішньої торгівлі, результативності, структури та динаміки.

П. Б. Юр'єва, орієнтуючись на наявні наукові напрацювання, виділяє власну систему індикаторів зовнішньої торгівлі, що складається з п'яти агрегованих груп показників: масштабу зовнішньої торгівлі, структури, інтеграції країни у глобальну торговельну систему, зовнішньоторговельної безпеки, результативних показників.

До показників масштабу зовнішньої торгівлі вчена відносить обсягові характеристики (експорту, імпорту, зовнішнього товарообороту та їх фізичного обсягу, темпи зростання і приросту).

Серед структурних показників традиційно виділяються товарна та географічна структури. Для характеристики зовнішньої торгівлі послугами вчена запропонувала використання назви – видова структура.

Головною відмінністю власного і загальноприйнятого підходів до формування структурної групи показників зовнішньої торгівлі П. Б. Юр'єва називає застосування просторового підходу до структурування зовнішньої торгівлі за місцем реалізації товарів. Цю структуру вона розглядає як поєднання просторових елементів у зустрічних товаропотоках певної держави, які включають три рівні торговельного середовища: глобальний, міжнародний та національний.

Науковиця пропонує на глобальному рівні виділяти географічні (макроекономічні) регіони світу за специфікою їх зовнішньої торгівлі, із визначенням ролі кожного з них та впливу на структуру торгівлі. Як приклад наведено географічні регіони за частинами світу.

Міжнародний торговельний простір визначається через розподіл зустрічних товаропотоків за групами країн та окремими державами з урахуванням їхньої значущості та ролі у формуванні торговельної системи. Пропонується здійснювати групування країн за різними критеріями, зокрема: рівнем економічного розвитку (країни, що розвиваються, постіндустріальні країни), товарною спеціалізацією (експортери нафти, зерна тощо) та рівнем участі в інтеграційних структурах (макро-, мезо- і мікроінтеграційні об'єднання) (Юр'єва, 2017).

Національний рівень просторової структури зовнішньої торгівлі, на думку вченої, має узагальнювати дані про обсяги торгівлі у регіонах країни, що можуть аналізуватися з двох перспектив: торгово-економічного районування та адміністративно-територіального поділу.

Група показників інтеграції країни у глобальну торговельну систему визначає умови зовнішньої торгівлі, позицію держави в міжнародній торгівлі та ступінь залученості її економіки у зовнішньоекономічну діяльність (індекси середніх експортних цін та фізичного обсягу експорту, коефіцієнт відносної експортної спеціалізації).

Показники зовнішньоторговельної безпеки застосовуються для визначення ролі зовнішньої торгівлі у формуванні національної економіки та рівня її залежності від неї (коефіцієнти еластичності експорту або імпорту, зовнішньоторговельна (експортна, імпортна) квота, коефіцієнти експортосприможності або імпортоосприможності, коефіцієнт покриття імпорту експортом та ін.).

Група результативних показників складається з індикаторів, що показують результати здійснення експортно-імпортних операцій у зовнішній торгівлі. До них належать: зовнішньоторговельне сальдо; коефіцієнт збалансованості зовнішньої торгівлі; обсяг імпорту, експорту або зовнішньоторговельного обороту на душу населення, а також показники ефективності.

Дискусія і висновки

Терміни, що застосовуються для характеристики зовнішньоекономічної діяльності, попри порівняно значну кількість досліджень із цієї тематики, все ще не мають єдиного загальновизнаного підходу до свого трактування. Окрім того, що науковці використовують не лише різні підходи до розуміння цих понять, також можемо зустріти у наукових роботах різні варіації цих термінів, що ускладнює порівняльний аналіз і систематизацію знань у сфері ЗЕД. Така термінологічна неоднозначність вносить додаткову плутанину в існуюче теоретичне поле досліджень та створює додаткові труднощі як для наукових досліджень, так і для практичного застосування напрацьованих теоретичних підходів у регулюванні та управлінні зовнішньоекономічною діяльністю.

Водночас наявний базис теоретичних напрацювань у сфері ЗЕД дає змогу сформувати ґрунтовну термінологічну базу, що може слугувати основою для подальших досліджень. У межах цієї роботи закладено підвалини такої бази, представлено ключові поняття та основні показники, що використовуються для характеристики зовнішньоекономічної діяльності. Проведене дослідження та систематизація теоретичних елементів сприяють формуванню єдиного інформаційного простору, що дозволить більш об'єктивно оцінювати стан і тенденції розвитку ЗЕД.

З огляду на виявлені проблеми, пропонується узгодити в майбутньому нормативно-правову площину визначень цього виду економічної діяльності. Це могло б бути здійснено на основі уніфікації підходів до їх трактування вітчизняними науковцями, у тому числі зі сфери суспільно-географічних досліджень, та стейкхолдерами (зацікавленими сторонами). Для цього необхідно забезпечити співпрацю між науковою спільнотою, державними установами та бізнес-середовищем з метою вироблення єдиної концепції термінів і категорій ЗЕД. Ці зусилля можуть бути реалізовані, зокрема, у рамках гармонізації українського законодавства із правом ЄС, що, у свою чергу, сприятиме інтеграції України в його економічну систему та сприятиме підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Внесок авторів: Анатолій Данилевський – концептуалізація; формальний аналіз; написання (оригінальна чернетка); Сергій Уліганець – методологія; написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

- Вітко, Ю. Д. (2016). Морфологічний аналіз сутності поняття зовнішньоекономічна діяльність підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*, 249, 101–109. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnuai_econ_2016_249_13
- Вітко, Ю. Д. (2017). Теоретичні аспекти визначення сутності поняття зовнішньоекономічної діяльності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 7–8, 38–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2017_7-8_5
- Голіков, А. П., Довгал, О. А. та ін. (2014). *Міжнародні економічні відносини*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://bit.ly/3RojL4i>
- Гордолопов, В. Ю. (2016). Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності резидентів України. *Ефективна економіка*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5264>
- Господарський кодекс України (2003). Кодекс України від 16.01.03. № 436–IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20250228#Text>
- Гусева, Н. В., Кулешова, Г. О., & Ключко, Л. В. (2016). *Зовнішньоекономічні зв'язки України*. ХНУ імені В. Н. Каразіна. <https://bit.ly/3FWN8rX>
- Заячківська, О. В. (2020). Характеристика наукових поглядів щодо поняття "зовнішньоекономічна діяльність". *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування (серія "Економічні науки")*, 3(91), 72–78. <https://doi.org/10.31713/ve320207>
- П'янькова, О. В., & Ралко, О. С. (2016). Зовнішня торгівля України: проблематика структурних змін та пріоритетів. *Економіка та суспільство*, 5, 65–71. https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/11.pdf
- Пілюта, М. Ю. (2021). *Статистичний аналіз збалансованості зовнішньої торгівлі України*. [Дис. канд. екон. наук, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана]. http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/zah/pyliuta_dis.pdf
- Погребняк, А. Ю., Хоменко, Т. Ю. (2016). Еволюція наукових поглядів на сутність поняття "зовнішньоекономічна діяльність". *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*, 18. <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/81519>
- Про зовнішньоекономічну діяльність (1991). Закон України від 16.04.91. № 959–XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
- Прокопишин, О. С., Трушкіна, Н. В., & Сербіна, Т. В. (2022). Щодо організації зовнішньоекономічної логістичної діяльності аграрних підприємств в умовах війни. *Вісник економічної науки України* 1(42), 209–217. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).209-217](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).209-217)
- Трофимчук, А. П. (2017). *Зовнішньоторговецьке співробітництво України з країнами Східної Азії в умовах глобалізації*. [Дис. канд. екон. наук, Львівський національний університет імені Івана Франка]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/aref_trofymchuk.pdf
- Шкурупій, О. В., Гончаренко, В. В., Артеменко, І. А., Пожар, А. А., Пінчук, І. О., & Строчишин, Ю. Ф. (2012). *Зовнішньоекономічна діяльність підприємств*. Центр учбової літератури. <https://bit.ly/4iMxDBu>
- Юр'єва, П. Б. (2017). Просторова структура зовнішньої торгівлі товарами України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, 24(1), 36–41. <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-1-2017/10.pdf>
- Юр'єва, П. Б. (2019). Зовнішня торгівля країни в умовах глобальних трансформацій: аналітичний інструментарій. *Інфраструктура ринку*, 29, 51–57. http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/10.pdf
- Юр'єва, П. Б., & Микитенко, Т. В. (2022). Зовнішньоекономічна діяльність та особливості її оподаткування: теоретичні аспекти. *Економіка та суспільство*, 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-30>

References

- Economic Code of Ukraine* (2003). Code of Ukraine dated 16.01.03. No. 436–IV [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/ed20250228#Text>
- Golikov, A. P., Dovgal, O. A. et al. (2014). *International Economic Relations*. V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian]. <https://bit.ly/3RojL4i>
- Gordolopov, V. Yu. (2016). Current state of foreign economic activity of residents of Ukraine. *Effective economy*, 11 [in Ukrainian]. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5264>
- Guseva N. V., Kuleshova G. O., Klyuchko L. V. (2016). *Foreign Economic Relations of Ukraine*. V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian]. <https://bit.ly/3FWN8rX>
- On Foreign Economic Activity (1991). Law of Ukraine dated 16.04.91. No. 959–XII [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
- P'yankova, O. V., & Ralko, O. S. (2016). Foreign trade of Ukraine: issues of structural changes and priorities. *Economy and Society*, 5, 65–71 [in Ukrainian]. https://economyandsociety.in.ua/journals/5_ukr/11.pdf
- Pogrebnyak, A. Yu., Khomenko, T. Yu. (2016). Evolution of scientific views on the essence of the concept of "foreign economic activity". *Modern problems of economy and entrepreneurship*, 18 [in Ukrainian]. <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/81519>
- Prokopyshyn, O. S., Trushkina, N. V., & Serbina, T. V. (2022). Regarding the organization of foreign economic logistics activities of agrarian enterprises in the conditions of war. *Bulletin of Economic Sciences of Ukraine* 1(42), 209–217 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).209-217](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).209-217)
- Pyliuta, M. Yu. (2021). *Statistical analysis of the balance of foreign trade of Ukraine*. [Doctoral dissertation, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman] [in Ukrainian]. http://nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/zah/pyliuta_dis.pdf
- Shkurupiy O. V. et al. (2012). *Foreign economic activity of the enterprise*. Center for educational literature [in Ukrainian]. <https://bit.ly/4iMxDBu>
- Trofymchuk, A. P. (2017). Foreign trade cooperation of Ukraine with the countries of East Asia in the context of globalization. [Doctoral dissertation, Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian]. https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/aref_trofymchuk.pdf
- Vitko, Yu. D. (2016). Morphological analysis of the essence of the concept of foreign economic activity of enterprises. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Economics, Agricultural Management, Business*, 249, 101–109 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnuai_econ_2016_249_13
- Vitko, Yu. D. (2017). Theoretical aspects of determining the essence of the concept of foreign economic activity. *Scientific Bulletin of the Odesa National Economic University*, 7–8, 38–52 [in Ukrainian]. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nv_2017_7-8_5
- Yurieva, P. B., & Mykytenko, T. V. (2022). Foreign economic activity and features of its taxation: theoretical aspects. *Economy and Society*, 38 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-30>
- Yuryeva, P. B. (2017). Spatial structure of foreign trade in goods of Ukraine. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, 24 (1), 36–41 [in Ukrainian]. <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-1-2017/10.pdf>
- Yuryeva, P. B. (2019). Foreign trade of the country in the context of global transformations: analytical tools. *Market Infrastructure*, 29, 51–57 [in Ukrainian]. http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/10.pdf
- Zayachkivska, O. V. (2020). Characteristics of scientific views on the concept of "foreign economic activity". *Bulletin of the National university of water and environmental engineering (Economic Sciences series)*, 3(91), 72–78 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31713/ve320207>

Отримано редакцією журналу / Received: 14.04.25

Прорецензовано / Revised: 01.05.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.25

Anatolii DANYLEVSKYI, PhD Student

ORCID ID: 0009-0007-2931-0773

e-mail: anatolii.danylevskiy@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Serhii ULIGANETS, PhD (Geogr.), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-9960-6752

e-mail: uliganetz@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TERMINOLOGICAL BASE OF SCIENTIFIC RESEARCH ON FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Background. Foreign economic activity (FEA) is essential in supporting and developing the Ukrainian economy, which is especially significant in the full-scale Russian-Ukrainian war. Work on fundamental aspects of foreign trade and foreign economic activity research in general is a contribution of Ukrainian scientists to expanding the general theoretical basis and providing opportunities for its practical application.

Methods. Work on the article required the use of the method of studying professional literature to familiarize oneself with existing theoretical concepts and their further study using methods of analysis, comparison and synthesis.

Results. A review of scientific developments on foreign economic activity was carried out, and a study of its terminological base was conducted. Key concepts and indicators used to characterize FEA are presented. The main theoretical approaches to defining foreign economic

activity as a type of economic activity, a set of operations carried out and functions performed, a system of interaction of subjects at the international level, as well as a mechanism for integrating the national economy into the world economy, are analyzed. Particular attention is paid to the interdisciplinary approach, according to which the scientific works of not only economists, but also scientists in the field of geography were processed, which allows us to study foreign economic activity in the broader context of globalization processes and spatial relationships. The article studies the main approaches to assessing foreign economic activity through a system of indicators that allow us to analyze the state of the country's foreign economic complex. In particular, such data that reveal information about trade volumes, structure (goods and services, geographical), the level of involvement in global trade processes, etc.

C o n c l u s i o n s . *The lack of a single approach to defining terms related to foreign economic activity is noted, which necessitates their systematic analysis and clarification. The presented work provides a comprehensive understanding of the means of assessing foreign economic activity, which may be useful for further scientific research and have practical application.*

K e y w o r d s : *foreign economic activity, foreign trade, terminological base, concepts and indicators, geographical aspects of research.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.